

Carl Erik Kühl

Problemer i landskabet

Indledning til seminaret "Filosofisk topologi", Tromsø 1980

Topologi kan oversættes med stedets, stedernes eller det stedsliges orden; eller med læren om stedet, stederne eller det stedslige, det *topiske*. Jeg har valgt det som fællesnævner for en række problemstillinger og pointer, hvis indre sammenhæng og enhed jeg foreløbig kun delvis kan gøre rede for. I denne introduktion må det blive ved en række stikord. Formentlig fortættet og dunkelt. En betingelse, muligvis en tilstrækkelig betingelse, for at et emne kan underkastes *topologisk analyse* - godskrives en topologi - er dets indskrivning i en *nær-fjernstruktur*. Som sådan får ethvert værende allerede sin topologi gennem en tolkning af den metafysiske tradition. For denne tradition vågner selv med en tolkning af væren som *parousia*. "Anwesenheit", nærvær. Myten lod det fjerne være fjernt, samtidig med at den handlede om dette fjerne. Når metafysikken taler om noget, bliver dette "noget" nærværende som begribeligt eller som begrebet. Dog, kun det fjerne kan kaldes *nær*: der må altså gives et *felt*, hvori det fjerne *bliver* nærværende i og med det kaldes nær(t). I dette felt råder talen selv. Metafysikken glemmer - og må glemme - denne bevægelse. Den overser - og må overse - begribelsens karakter af indgreb. Her kan vi evt. knytte an til Derridas redegørelse for logocentrismen i den europæiske tænkning.

Har vi først fået øje for det topologiske i den filosofiske refleksion, vil vi også få øre for det topiske i en lang række filosofiske nøgletermer. Men vi kan også gå den modsatte vej. Vi kan lytte os ind i topologien: fremtrædelse, det immanente (det dennesidige), det transcendent (det hinsidige), transcendens (overskridelse), udtryk, indsigt, den indre og den ydre verden, Aufhebung (op-hævelse), horisont, perspektivitet, fremskridt, produktion (frembringelse), op-fatte, Aufklärung (op-lysning), projekt (ud-kast), Gegenstand (genstand, det som træder udkastet - specielt blikket - i møde), Vorstellung (forestilling, det som står mig for), metode (vejen ad hvilken), åbenbaring, refleksion (genspejling), basis/overbygning, det dybe, grund(lag) etc., etc.¹

Denne tænken-med-ørerne tæller selvsagt kun som et indfald, den viser ingenting i sig selv. De topisk-topologiske erfaringer, som i en bestemt epoke er med til at føre et ord ind i den filosofiske terminologi, lader sig måske ikke gentage på det sted, hvor vi befinder os i dag. De topiske småord - ind, ud, frem, over, under, op etc. - har muligvis ingen topisk substans at fare med i en moderne filosofisk diskurs. Men det filosofiske udsagn rummer - som ethvert udsagn - altid flere tydningsmuligheder end dem, der giver sig af udsigerens intentioner. Og forholdet mellem begrebets indhold og genese er som bekendt ganske kompliceret. En og anden vil måske indvende, at det topiske moment i alle de nævnte filosofiske termer er af metaforisk art. Men forholdet mellem det bogstavelige og det metaforiske er i sig selv temmelig dunkelt. Og dertil kommer - det er en del af vort projekt - at topologiens rum- og stedsbegreber må løsrives fra det matematiske og fysiske paradigme, fra geografiens koordinater. Vi søger et mere grundliggende stedsbegreb - og

¹ Dertil kommer for øvrigt - som Heidegger viser - alle de topiske momenter, der gemmer sig i vore tidsbegreber, når disse knytter an til tiden som tidsforløb, klokketid, tiden på akse; forudsætning, gå forud for, slutning, udvikling etc. Og det er slående, hvorledes den fænomenologiske analyse af noget så "substansløst" som den i tiden strømmende musik ustandseligt må hengive sig til topiske termer.

dette vil nok vise sig mere rummeligt. Med heideggerske termer kan vi måske sige, at de herskende kategoriale topologiske forestillinger må føres tilbage til eller erstattes af en eksistentiel topologi.

Er det mon et tilfælde, at filosofien, når den er på det dunkleste og alvorligste område og handler om "at være", med synonymitetens ret slår over og taler om "at findes"? Men at noget findes betyder, at det lader sig finde. Du finder kvadratroden af 2 et sted imellem 1,41 og 1,42. Du finder dig selv i den elskedes nærvær. Du finder den afskyelige snemand i Himalaya - hvis han ellers findes. Find selv flere eksempler. Det som findes, findes et sted. Dér træder det frem på sin egen måde. Men fremtrædelsen er i grunden ikke det fremtrædende eller fremtrådte, snarere bevægelsen frem. Som sådan finder fremtrædelsen sted. Vi vil - parallelt med Heidegger, der taler om at tiden "tider sig" (zeitigt sich) - sige, at det værende *steder sig*. Og vi vil analysere forskellige tings ("værenders") væremåde som måden de findes på, vi vil "lokalisere" dem i feltet, hvori de findes, vi vil bestemme lokaliseringens natur og beskrive vejen til stedet, hvor de findes.

Heidegger karakteriserer det værende, vi selv er, som Da-sein. Det kan oversættes med til-værelse, men også med til-stede-værelse. Han karakteriserer det også som "In-der-Welt-sein", væren-i-verden. Men at være i verden er altid at være et bestemt sted i verden. Blot må vi fastholde, at stedsbegrebet i begge tilfælde ikke giver de geografiske koordinater nogen grundstilling. At være til stede, at være et sted i verden, betyder primært at være i en situation; at skulle besørge noget bestemt; at være stemt på noget; at være rettet mod noget; at være i færd med noget, undervejs i et anliggende; at være stedt under vilkår for handling og eksistens, måske i nød; etc. Heideggers analyse af "Das Umhafte der Umwelt und die 'Räumlichkeit' des Daseins" (SuZ §22-24) og af "Das In-sein als solches" (SuZ §28-34) må nærlæses tidligt på seminaret.

Forståelse er ikke blot noget, vi "har" - eller måske ikke har. Det er en måde, vi er på, for så vidt vi er til. Vi er til stede og forstår allerede som sådan os selv som tilstedeværende. Forståelsen er dog ikke rettet imod os selv, men mod sager og forhold i verden. Forståelsens topologi behandler altså i udgangspunktet den forståelse, vi *praktiserer* i den besørgende omgang med tingene. Her knytter den an til praxiologien. Men lige så vigtig er kundskabens eller *indsigtens* topologi. Her kan vi på seminaret gøre brug af Jakob Meløes arbejder om begrebet "sted at se fra". Tesen - det er vor tese, Meløe afholder sig foreløbig fra slige generaliseringer - er, at alt det, vi ser (indser), ser (indser) vi *fra* et sted og ind *i* et indsigtstfelt. Vi vil altså forsøge at udstrække en række centrale filosofiske pointer omkring perceptionens (den sanselige perceptions) perspektivitet, objekt-horisontstruktur etc. (Husserl, Merleau-Ponty) til kundskab overhovedet. Denne "udstrækning" finder selvsagt ikke sted som simpel generalisering af de velkendte fænomenologiske iagttagelser, men må bygge på topologiske analyser af de specifikke indsigtstformer og indsigtstelter.

Merleau-Ponty siger et sted: "To see is to enter a universe of beings which *display themselves*, and they would not do this if they could not be hidden behind each other..." (Ph.P., 1.1). Det kan - lidt poetisk - udstrækkes til: "Indsigt skygger for indsigt". Galilei så noget nyt, da han ud fra et matematisk tingsbegreb udviklede sin fysik. Men hans indsigt var ikke noget simpelt korrektiv til - en simpel forbedring af - Aristoteles' fysik (se f.eks. Ragnar Fjellands arbejder om emnet). For at få blik for det fysisk-matematiske objekt måtte han eo ipso se bort fra - fjerne sig fra - det praktisk-pragmatiske tingsbegreb. I dag er vor tilværelse af en sådan art - så videnskabeliggjort vil nogen sige - at vi må sætte af i nærheden af Galilei for at nå og forstå Aristoteles. Cézanne malede den samme klippe neden for sit hus 10-20 gange, men det han syntes at ville, lykkedes ikke. Han kunne ikke opgive horisontlinjen. Braque lærte aldrig at mestre det klassiske perspektiv. Men denne "mangel" blev muligvis hans force som kubismens fader.

Indsigtens topologi er særlig interessant, når emnet er den historiske indsigt og forståelsen af os selv som historiske væsener. At være historisk er at være et sted i historien, og det vil sige: at være et sted for historiske erfaringer. Landskabet ændrer sig, og vi flytter os i og med landskabet. Hver epoke giver sine glimt ind i det evige, som ikke bliver mindre evigt ved både før og siden at falde uden for horisonten. Vort forfængelige projekt er her at finde en ny kurs mellem Scylla og Charybdis alias absolutisme og relativisme i historieforståelsen.

Men hvorledes skrive? Wittgenstein ser i begge sine hovedværker et problem i bogens topologi: han ser et problem for filosofen. Hvorledes gøre rede på én lang linje - fra venstre til højre - for det, som ikke er set udfolde sig selv på denne måde? I "Tractatus" forsøger Wittgenstein sig med en hierarkisk redaktion. Og "Untersuchungen" karakteriserer han selv som et *landskab*, dvs. læsningen *fremover* er en rejse *rundt* i indsigtstfeltet.